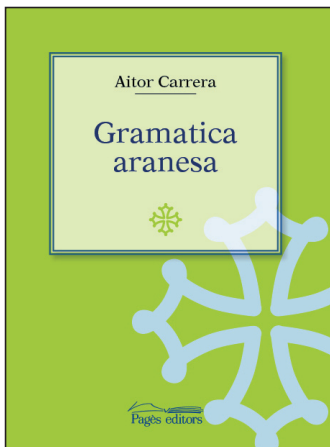

Resenyes

Gramatica aranesa

Dades bàsiques

BARRERA BAIGET, Aitor. *Gramatica aranesa*. Lleida: Pagès Editors, 2007. 287 pàgines

Autor de la ressenya

Patrick Sauzet
Universitat de Tolosa II – Lo Miralh

L'aranès és una varietat romànica a la qual no manca originalitat. És una forma particular d'un dialecte, el gascó, generalment considerada «estranya» en el si de l'occità. Però l'aranès es distingeix sobretot de tota altra varietat, i és l'únic dialecte occità practicat en el territori de l'Estat espanyol, i específicament en el de la Generalitat de Catalunya. D'una banda, es produeix un contacte lingüístic prou particular. Les llengües de prestigi i de poder a les quals l'occità aranes s'encara no són el francès (com és el cas més freqüent per als parlars occitans), sinó el castellà i el català. Nogensmenys, els contactes amb el francès (directes o indirectes, a través de les altres varietats occitanes) no són inexistents, almenys històricament. D'altra banda, en resulta també un grau de vitalitat sense comparació amb el de les altres varietats occitanes.

D'aquest parlar tan original i específic, Aitor Carrera Baiget (d'ara endavant, ACB) ens en dona una presentació deliberadament tota clàssica. Escriu (p. 39): «[Aquest treball] és una gramàtica tradicional». En el seu prefaci al llibre, Joan Solà insisteix sobre aquest classicisme i la llegibilitat que en resulta. De fet, després de situar l'aranès en l'espai lingüístic occità, la gramàtica s'organitza segons les lletres de l'alfabet i les parts del discurs. Un cop establerts els preàmbuls ortogràfics i fonètics, es presenten els articles, els noms i adjectius a partir de la variació comuna de gènere i de nombre, els pronoms tòncics i àtons, els demostratius, els possessius, els indefinits —dels quals en són distingits els quantitius (segons un ús gramatical català, però que no té correspondència en les descripcions de l'occità produïdes en ambient de tradició francesa)—, els numerals, els interrogatius, els relatius, els verbs, presentats per classes, amb l'ajuda de nombroses taules, seguits de les categories invariables —adverbis, preposicions, conjuncions—; i per acabar, els enunciatius, típicament gascons encara que discrets a l'Aran. La gramàtica precedeix una doble bibliografia, occitana general en primer lloc i aranesa en segon lloc, remarcable i rica amb més de 200 títols.

La tria de l'estructura del llibre es destina bàsicament a tres públics. Primer de tot, els aranesos que volen enriquir, aclarir i reglar el seu ús lingüístic. Segon, el públic occità general, que vol informar-se de la varietat aranesa com a varietat occitana. De fet, caldria dir «públic occità i català», i el públic català serà probablement més nombrós, atès que la situació geogràfica i sociolingüística d'Aran nodreix un interès intens a Catalunya. El desenvolupament dels estudis occitans, ja que l'estudi de la varietat aranesa és important, és clar, incentivarà la lectura i l'ús del llibre en el marc dels cursos universitaris de Lleida, Girona i Barcelona. I cal esmentar el tercer públic del llibre: els lingüistes, els romanistes sobretot, que, sense preocupació particular del seu estatus, s'interessen per les especificitats d'una forma lingüística.

Per als dos primers públics, segurament els més nombrosos, ACB ha fet la tria que calia fer. Un usuari no lingüista coneix més les lletres que no pas els fonemes, i s'interroga sobre els usos a partir dels mots. Així, el contingut de sintaxi del llibre (i en conté) es troba en el desenvolupament de les anàlisis dels mots. És a partir dels pronoms relatius que es parla de les relatives, i fins i tot de les que no tenen pronom relatiu (p. 165); després d'exposar la morfologia dels pronoms interrogatius es parla de la possibilitat del seu ús *in situ* (p. 161), fet

que mereixeria —un dia— un estudi comparat entre varietats occitanes i llengües coexistents o veïnes: em semblava impossible en occità si no és que s'imitava el francès; també es parla de l'infinitiu i de l'acusatiu preposicional al capítol de les preposicions (p. 244)...

El llibre d'ACB és, doncs, concebut i realitzat com un llibre pràctic. És també un llibre responsable. Segueix amb disciplina les *Normes ortogràfiques der aranés* del 1982, modificades el 1999. ACB es guarda de distorsionar la norma establerta i oficialitzada de l'occità d'Aran, però tot i així es nota que sobre tal o tal punt no li manquen les ganades. Explica la possibilitat d'una evolució cap a solucions més inclusives, com les anotacions *aver* per cobrir [aw'e] i [a'e] (la norma aranesa d'ara nota diferenciadament *auer*, *aver*), *hilhòu* per cobrir [(h)iA'ow] i [(h)iA'ow] (ara s'escriu *hilhò* en aranès) (vegeu p. 31 i tornar p. 37-38). El fenomen més recurrent d'aquest tipus és la manera d'escriure l'article definit plural simple o elidit que és *es*, *as*, *des*... en aranès, notant una reducció ben escampada en occità, però no notada enlloc més, on s'escriu *eths*, *aths*, *deths*... i també (*los*), *als* [as], *dels* [des] (p. 38).

Exemplarment, la presència d'una dimensió normativa dins el llibre no fa gens d'ombra a la seva precisió descriptiva. Al contrari, aquesta gramàtica comprova la virtut metòdica de la normalització, a més de la seva utilitat social (vg. Patrick Sauzet, 2002). La varietat normativitzada forma una lematització natural que permet evocar i triar la variació diatòpica, diacrònica o diastràtica. No falten, sovint al cantó d'una nota, les anotacions descriptives precises i que poden nodrir la reflexió lingüística o suggerir una recerca. Citem a voluntat la descripció de l'evolució del tractament dels mots en *h* inicial, provinent de la *h* llatina, i avui emmudida en aranès (p. 79-80); la generalització de l'acord de gènere en la designació dels centenars «dues centes hemnes» (p. 97 i p. 152); la curiosa conservació, menys en aranès que en els parlars del Comenge veí, de l'òm com a subjecte *inversat*, tal vegada objecte de reinterpretació com una flexió, «Que'u ve òm» (p. 138); l'ús de *guaire* com a interrogatiu i la generalització del seu marcatge en nombre, després en gènere (p. 158)... Si l'ossada normativa, dins aquest llibre, s'acompanya de força carn descriptiva, la prescripció, a l'invers, és sempre nodrida de descripció, i el seu principi invariable és el de privilegiar en aranès les formes tradicionals i convergents amb la resta de l'occità.

Podem citar, encara que insignificant, tot i ser típic, la discussió (p. 230) de la realització de *mens*. ACB assenyala l'ús del manlleu *menos* i el rebutja en l'ús normatiu. Però critica també l'ús d'una realització de *mens* amb una *-s* final constant [mens]. Recorda que la realització aranesa pròpia suprimeix la [s] davant una consonant [mengr,an̄ket'y], *mens gran que tu*, tipus de lligam normal en occità central.

Generalment, els fets de convergència de l'aranès amb el conjunt occità (més enllà de les propietats fonètiques o morfològiques que el defineixen com a occità) són sempre remarcables. En trobem de tota mena. En l'àmbit fonètic, tot i que l'aranès té més aviat una realització central de la *-a* posttònica, es nota (p. 42) l'existència esporàdica de la labialització i de la velarització, tan característiques de la majoria de l'occità central (*taula* [t'awlo]). En l'àmbit morfològic, ACB subratlla la tendència forta de l'aranès, com de tot l'occità, a generalitzar l'acord explícit en gènere (p. 96), malgrat que en el seu cas els superestrats guarden sòlidament, recolzada sobre una norma justificada del llatí, una classe d'adjectius epicens. Sempre en morfologia, les formes del tipus *vinta-tres* (o *vint-a-tres?*) per *vint-e-tres* són remarcablement presents en aranès (p. 152, p. 154), com en l'occità central, i en cada cas igualment rebutjades en les tries normatives.

Tocant ara a l'ús de la morfologia, l'aranès posseeix temps *sobrecomposts* i aquests tenen el mateix doble valor (sobreanterioritat i «experencialitat») que en la resta occitana (p. 183). Una dada morfològica negativa: els usos del verb *estar* en aranès són aproximadament els que són en la resta del gascò o en el sud-llenguadocià.

La posada en situació lingüística que emana del llibre enfoca progressivament sobre la Vall d'Aran. Parteix de la totalitat occitana. L'observació (ben breu, nogensmenys) del nord-occità o el provençal i les seves característiques ben llunyanes de l'aranès, és probablement innecessària en la presentació gramatical de l'aranès (ben lluny de la palatalització de les

velars, *chabra*, o dels plurals evolucionats, *lei cabras*), però és essencial en la representació que el primer públic del llibre, els aranesos, poden fer-se de la seva llengua. L'evocació d'aquests parlars estableix l'aranès en el conjunt occità. Com a occità, l'ús de l'aranès implica en negatiu la presència del llemosí o del provençal.

Després d'enfocar el conjunt occità, ens apropem a l'Aran passant per una caracterització del gascó particularment rica, que compta vint-i-dos trets (p. 26). És possible tanmateix d'afegir-ne encara alguns: diftongs de [o] inicial àtona (*auror*, *aubrir* per *onor*, *obir*), betacisme (que originalment en l'espai occità és un tret gascó que s'ha estès posteriorment a l'occità central) i especificitats morfològiques tocant el pretèrit i també l'imperfet. Romieu i Bianchi (2005) insisteixen sobre aquells trets morfològics, mentre que ACB no oblidava de notar un conjunt de característiques sintàctiques, com la forma del partitiu o de la negació. El conjunt gascó un cop caracteritzat presenta la seva diversitat interna, que permet evocar els trets del sud (muntanyencs) de l'aranès, associada a característiques orientals que, alguns cops, l'apropen al llenguadocià veí. Regularment després, al llarg del text, les variants de cada vilatge, de cada *poble*, de l'alt o del baix Aran són mencionades i comentades. Els exemples (llevat d'algunes citacions d'autors) procedeixen sobretot de l'oralitat viva de l'aranès d'avui (p. 42).

Al terme de l'enfocament progressiu, de trets dialectològics propis del gascó d'Aran gairebé només en queda la forma *aguest* per *aquest(e)*, el diftong de la ò inicial absolut ([w'ar] per *òrt*, que sembla tanmateix... marsellès) i la proparoxitònesi del grup enclític (*pòrta-lo*; com a Niça). La conclusió global que ACB treu de la descripció de la caracterització i de la variació interna de l'aranès és que «non i ha guairi hèts que permeten d'isolar er aranès des parlars gascons vesins. Lèu non n'i a sonque un: era interferència lingüística deth castelhan e deth catalan, e non pas deth francés» (p. 34). L'originalitat de l'aranès que mencionàvem d'entrada residiria més aviat en la lingüística externa: lògicament, ACB anuncia que prepara, en col·laboració amb Joan Pau Ferré, una gramàtica del gascó muntanyenc que deixarà d'ésser específicament aranesa.

Acabaré amb algunes observacions de detall, que potser serviran per a les inevitables reedicions d'un llibre que probablement serà esgotat de pressa.

Posats a fer una presentació per «lletres», que va de l'escrit a la pronunciació, valdria més fer-la alfabètica. Si més no, cal presentar els sons de l'aranès segons una classificació fonètica i anar dels sons cap a l'escriptura. Parlant de lletres, cal assenyalar que el signe utilitzat per notar l'aproximat velar ha de ser χ (eventualment γ) i no \varkappa , que marca una vocal mitjana posterior no arrodonida. Sempre en la tipografia (i el problema ve potser de la impremta), l'accent tònic s'ha de marcar amb una barreta vertical ([ats'en] o [a'tsen]) i no pas per un apòstrof ('). Menys materialment, però dins l'ordre fonètic i fonològic, sempre remarco que l'alternança del *voicing* entre la final i la posició interior és presentada a propòsit dels noms (p. 95) com una sonorització, i a propòsit dels verbs (p. 173) més justament com un ensordiment (és clarament així que cal descriure tant les alternances del tipus *mut*, *muda* com les del tipus *pòdi*, *pòt*).

Es pot lamentar una presentació massa trossejada de les categories. Les categories del nom (del substantiu) o de l'adjectiu només apareixen com a divisions secundàries de l'anàlisi del gènere. La morfologia verbal és sobretot organitzada per classes de verbs (per conjugació). Amb aquestes tries s'aprèn probablement que, per falta d'una presentació global del nom, no es parla del partitiu o de l'indefinit zero (excepte a la p. 30 en les caracteritzacions del gascó). Partint de les formes, els morfemes zero no són els que s'imposen més fàcilment al comentari, però podria donar-se \emptyset (p. 85) com a indefinit singular *massic* o plural (i així precisar l'ús d'*uns*, que a més d'un valor d'aproximació davant un numeral —*ues cent persones*—, també serveix d'indefinit als *pluralia tantum*: *uns estalhants*, *uns pantalons*). En el sistema verbal, falta, al meu entendre, un comentari global (ni que fos curt) sobre l'ús dels temps. És probable també que la menor distància, pel que fa al sistema de determinació nominal o del sistema temporal entre l'aranès i el castellà o el català, d'un costat, i l'occità en general i el francès (sobretot parlat), de l'altre, produeixi expectatives i necessitats d'explicació diferents segons la situació

sociolingüística d'escriptura d'una gramàtica. ACB precisa bé al principi de la seva obra (p. 40) que no pretén ser exhaustiu, i en algun lloc més (per exemple, a propòsit de l'ús de la preposició amb els infinitius, p. 250) insisteix sobre la falta d'estudis d'un cert nombre de fenòmens (en sintaxi particularment) que farien més fàcil el treball de síntesi que representa l'escriptura d'una gramàtica.

Quedant-nos en la morfologia verbal, de la seva formació ara i no del seu ús, es diu de l'imperfet (p. 32), a propòsit de formes gascones (no araneses), que «*batè* [és una] forma abreujada per *batèvi*», mentre que és més aviat en realitat *batèvi* que és refet sobre el model de *cantava, dormiva...* a partir de *batè* (vg. Jean Bourciez, 1937; Jacques Allières, 1988).

Per romandre sobre el *sicut* de la lingüística històrica, ACB evoca prou clàssicament (p. 25-26) la dimensió substràtica de l'especificitat gascona. El caràcter substràtic de la pròtesi vocàlica (*r- → arr-*) és probablement argumentable. El de l'evolució de la *ʀ* llatina a [h] és menys evident. Pot ser que sigui en principi l'índici d'una forma de conservadorisme (no-adopció d'una innovació dins el món rom: el pas de [ϕ] a [f]) (vg. Patrick Sauzet, 2006). Més generalment, no és segur que el gascó degui més al substrat que al seu caràcter de perifèria occitana i fins i tot romànica.

Inversament (i sempre en connexió amb els estrats, substrat cèltic, superestrat francès), no es pot atribuir, sense més justificació, a la influència del francès l'ús del sistema vigesimal en occità (*quatre vints*). El sistema remunta al cèltic i no hi ha cap raó per la qual no s'hagi transmès en occità com en francès. Anglade solament dóna la forma *quatre-vints* en la seva *Grammaire...* (Joseph Anglade, p. 236). Ronjat cita l'ús de formes *tres vints* (= 60), *sièis vints...* i fins i tot *dètz-e-nòu vints* (Jules Ronjat, 1930-1941, vol. III, §540, p.135), i el mateix ACB dóna (p. 153) una forma *dus vints* per *quaranta*. Això dit, és clar que la major part dels *quatre vints* moderns són deguts al francès (com els *soassantas*).

La gramàtica aranesa d'Aitor Carrera és escrita en occità. No és pas la primera vegada que es fa (vg. Lois Alibèrt, 1976; Maurice Romieu i André Bianchi, 2005), però, per això, no és pas encara una pràctica totalment banalitzada. L'autor subratlla la importància i l'escassetat del fet reivindicant una gramàtica «autocentrada» (p. 40). Entre altres efectes interessants, l'escriptura d'una gramàtica en occità contribueix a fixar un vocabulari tècnic, i a més, una estilística de la lingüística en occità. Globalment, les tries d'ACB són consensuats i no susciten discussions. Em sorprèn l'ús d'«accent obèrt» i «accent tancat» (p. 50), per «accent grèu» i «accent agut», encara que es pugui entendre per l'efecte regular d'obertura i tancament produït per aquests accents. Veig que entre Aran i Alibèrt hi ha desacords que caldrà solucionar entre *ajectiu* i *adjectiu*, *pronom* i *pronòm*. Sento un xic, o un *shinhau*, d'inadequació de registre en l'ús relativament freqüent del mot *ahèr* (i. e. *afar*), en títols com ara «Ahèrs formals» (p. 41), «D'auti ahèrs fonetics» (p. 71), «Quauqui ahèrs grafics e fonetics» (p. 172), «Quauqui ahèrs de sintaxi» (p. 213). Esperaria més aviat trobar-me *question* o *problèma*, paraules ben banals del lèxic científic mundial. Tot això, al capdavant, evidencia una certa maduresa, malgrat la seva escassetat, de l'occità científic. Ens cal fixar detalls i fixar-los transdialectalment: *afar* em faria la mateixa impressió que *ahèr*.

Punt i final en relació amb l'estil. Em sembla que la normativa estilística comuna és un signe fort d'un funcionament lingüístic integrat. Aquesta gramàtica aranesa és una gramàtica occitana: descriu l'occità encara que ho faci a través d'una de les seves varietats, sense traïr-la en cap moment, ni sense tampoc mai recloure-la. El llibre d'Aitor Carrera no ha de fer falta en la prestatgeria de cap biblioteca occitana, occitanista o romanista.

Bibliografia

ALIBÈRT, LOÏS. *Gramatica occitana, segon los parlars lengadocians*. Reedició corregida. 1a ed., 1935. Montpelhièr: CEO, 1976. 531 p.

- ALLIÈRES, Jacques. «Quelques énigmes de la conjugaison gasconne ou le verdict de l'aire». *Espaces Romans: Etudes de Dialectologie et de Géolinguistique Offertes à Gaston Tuillon*. Grenoble: ELLUG, 1988, p. 175-192.
- ANGLADE, Joseph. *Grammaire de l'ancien provençal*. Paris: Klincksieck, 1921. 448 p.
- BOURCIEZ, Jean. «Observations sur l'origine de l'imparfait gascon dans les verbes en *ère*, *ëre* et *ire*». *RLR* (1937), núm. 68, p. 162-178.
- ROMIEU, Maurice; BIANCHI, André. *Gramatica de l'occitan gascon contemporanèu*. Pessac: Presses Universitaires de Bordeaux, 2005. 523 p. (Saber)
- RONJAT, Jules. *Grammaire istorique [sic] des parlers provençaux modernes*. Montpellier: Société des Langues Romanes, 1930-1941. 4 v. 423, 487, 650 i 192 p.
- SAUZET, Patrick. «Réflexions sur la normalisation linguistique de l'occitan». A: CAUBET, D.; CHAKER, S.; SIBILLE, J., ed. *Codification des Langues de France*. Paris: L'Harmattan, 2002. P. 39-61.
- SAUZET, Patrick. «La spécificité phonétique du gascon, occitan extrême». A: BOYRIE-FENIÉ, Anne-Bénédicte; GOULAZE, Hervé, ed. *Un pays dans sa langue: Le gascon dans l'ensemble d'oc*. Actes du colloque de Sabres. Sabras: Parc Naturel des Landes de Gascogne, 2006. P. 17-21.